

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-427-6-16>

DIANA OF EPHESUS AS ALLEGORY OF NATURE IN THE HIGH RENAISSANCE AND MANNERISM ART

ДІАНА ЕФЕСІЯ ЯК АЛЕГОРІЯ ПРИРОДИ У МИСТЕЦТВІ ВИСОКОГО РЕНЕСАНСУ І МАНЬЄРИЗМУ

Rusiaieva M. V.

*PhD (Art History), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and History of Art
National Academy of Fine Arts
and Architecture
Kyiv, Ukraine*

Русяєва М. В.

*кандидат мистецтвознавства,
доцент,
доцент кафедри теорії
та історії мистецтва
Національна академія
образотворчого мистецтва
і архітектури
м. Київ, Україна*

У доповіді проаналізовано кілька творів у мистецтві італійського чінквеченто з зображенням Діани Ефесії як алегорії Природи. Ренесансний образ сходить до давньогрецького архаїчного дерев'яного косона – культової храмової статуї VII ст. до н. е. майстра Ендоя, учня Дедала, яка стояла в Артемісіоні в Ефесі (Plin. HN. XVI.213-216). Відтворення цієї давньої статуї відоме за численними зображеннями Артеміди Ефесії в елліністичних і римських рельєфах, монументальній скульптурі, дрібній пластиці, мозаїках, монетах, гліптиці, тощо [6; 7, s. 755–763; 13, Taf. 564–573]. Ймовірно, найраніші з них датуються елліністичним періодом і пов'язані з монетами Ефеса середини II ст. до н. е., коли копіювання в скульптурі набуває поширення. Найбільшої популярності репрезентація цієї статуї набуває в пізньоелліністичний та римський час. Однак жодна з них не схожа у всіх деталях, оскільки прототип являв собою одягнену культову статую, «образ благодаті», а не кам'яну скульптуру, яку можна було точно скопіювати.

Найбільшу дискусію у науковій літературі викликала велика кількість своєрідних витягнутих «утворень» на бюсті Артеміди. Доволі поширеною і помилковою є думка, що це груди богині. Саме тому її часто називають Багатогрудою і ототожнюють зі східною Великою Матір'ю, богинею плодючості, ігноруючи той факт, що подібне визначення вперше наведено лише у двох уривках християнських авторів III–IV ст. н. е. (Min. Felix. XXI.5; Hier. Comm. in ep. Pauli ad

Ephes. Praef.) [6, s. 75]. На думку Р. Фляйшера, численні варіації у зовнішності Артеміді Ефесії, пов'язано не з самою статуєю, а лише з її гардеробом, який поступово збагачувався і видозмінився. «Груди» не мають нічого спільного ні зі справжніми жіночими грудьми, ні з символікою родючості, а є частиною знімного гардеробу, значення якого втрачено, що властиве також для інших богинь і богів. Крім того, на цей складний гардероб Артеміді Ефесії елліністично-римського періоду вплинули тогочасні астральні ідеї [6, s. 74–88; 7, s. 762–763]. Пізніше Г. Зайгерле запропонував іншу інтерпретацію, згідно з якою на бюсті Артеміді зображено яєчка або мошонку бика [17, s. 3–16], з чим, зокрема, погодились Я. Бурхард [3, s. 70], Р. Фляйшер [8, s. 25–41], М. Нільсен [15] та ін.

Наступним етапом численних відтворень образу Артеміді Ефесії стало мистецтво давнього Риму, де вона була відома під іменем Діани. Античні твори мистецтва, які стали предметом колекціонування, спричинили звернення до її образу італійських художників доби Відродження, зокрема сприяли її проникненню в орнаментику гротеску. На думку К. Парк, образ язичницької богині спричинив виникнення нового образу Природи у творчості мініатюриста Гаспаре Романо, завдяки його співпраці з гуманістом Лучано Фосфоро під час роботи над виданням «Природничої історії» Плінія в 1470-х роках у Неаполі [16, p. 51]. У перших десятиліттях XVI ст. винахід Л. Фосфоро і Г. Романо, а також античні статуї Артеміді Ефесії у приватних італійських колекціях значною мірою вплинули на сюжети гравюр, книжкових ілюстрацій, картин, фресок і садово-паркової скульптури, особливо фонтанів [1; 2, p. 87; 9; 11, p. 306, p. 85]. Зокрема, цей образ можна бачити у двох Станцах Рафаеля у Ватикані; казіно Пія IV у Ватиканських садах; на кількох картинах Лоренцо Лотто і Джорджіо Вазарі, ескізах фонтана Джуліо Романо для вілли Мадама в Римі та «Алегорії Природи» Нікколо Тріболо з Фонтенбло; «Фонтані природи» Гілліса ван ден Вліте у саду вілли д'Есте у Тіволі та ін. [4, p. 18–19; 5; 10, p. 541, 543; 14, p. 83–93, fig. 2; 15, p. 460–465; 18, p. 16]. Серед названих творів найвиразнішим є «Фонтан природи», який став відображенням антикварних інтересів дизайнера садів д'Есте Пірро Лігоріо, що, імовірно, виступив автором його дизайну [14, p. 84, p. 20; 15, p. 466]. На відміну від античних статуй, фігури Діани у «Фонтані природи» мають численні груди з сосками, що підтверджує думку науковців про їх ідентифікацію на тулубі Артеміді Ефесії саме з жіночими грудьми виключно за доби чінквеченто [12, p. 251]. У свою чергу це спричинило інтерпретацію

образу Діани Ефесії у мистецтві Високого Відродження і маньєризму як родючих властивостей природи, які набувають поживних жіночих сексуальних характеристик. У цей час середньовічну ідею Природи витіснила гуманістична концепція Природи як байдужої до людських потреб, що має власну волю та не піддається розшифруванню [1, p. 436–437; 14, p. 83–93; 16, p. 71–72].

Отже, можна погодитись з твердженнями окремих науковців, що відродження образу Діани Ефесії у цьому столітті віддзеркалює відновлення інтересу до давніх міфів та культів, а також є відродженням давнього фігуративного типу, який було переосмислено на ґрунті ренесансної концепції Природи.

Література:

1. Bentz K. M. Ancient Idols, Lascivious Statues, and Sixteenth-Century Viewers in Roman Gardens. In: Rose M., Poe A. C. (eds.). *Receptions of Antiquity, Constructions of Gender in European Art, 1300–1600*. Leiden, Boston: Brill, 2015. P. 418–449.
2. Bober P. P., Rubinstein R. O. Renaissance Artists and Antique Sculpture: A Handbook of Sources. London: Harvey Miller in conjunction with Oxford University Press, 1986. 522 p.
3. Burkert W. Die Artemis Der Epheser. In: Friesinger H., Krinzinger F. (Hrsg.). *100 Jahre österreichische Forschungen in Ephesos: Akten des Symposions Wien 1995*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. S. 59–70.
4. Coffin D. The Villa d'Este at Tivoli. Princeton: Princeton University Press, 1960. 186 p.
5. Fagiolo M., Madonna M. L. La casina di Pio IV in Vaticano: Pirro Ligorio e l'architettura come geroglifico. *Storia dell'Arte*. 1972. Vol. 15–16. P. 237–281.
6. Fleischer R. Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien. Leiden: Brill, 1973. 449 S., 171 Taf.
7. Fleischer R. Artemis Ephesia. In: *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC). Vol. II.1: Aphrodisias – Athena*. Zürich, München: Artemis Verlag, 1984. S. 755–763.
8. Fleischer R. Die Kultstatue der Artemis von Ephesos und verwandte Götterbilder. In: Seipel W. (Hrsg.). *Das Artemision von Ephesos : heiliger Platz einer Göttin : Archäologisches Museum Istanbul, 22. Mai bis 22. September 2008*. Wien: Phoibos, 2008. S. 25–41.

9. Goesch A. Diana Ephesia: Ikonographische Studien zur Allegorie der Natur in der Kunst vom 16.–19. Jahrhundert. Frankfurt: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1996. 366 S.

10. Guest C. L. The understanding of ornament in the Italian Renaissance. Leiden, Boston: Brill, 2016. 694 p.

11. Lazzaro C. The Italian Renaissance Garden: From the Conventions of Planting, Design, and Ornament to the Grand Gardens of Sixteenth-Century Central Italy. New Haven; London: Yale University Press, 1990. 342 p.

12. Lazzaro C. Gendered Nature and Its Representation in Sixteenth-Century Garden Sculpture. In: McHam S. (ed.). *Looking at Italian Renaissance Sculpture*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. P. 246–273.

13. Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC). Vol. II.2: Aphrodisias – Athena. Zürich, München: Artemis Verlag, 1984. 904 S. Taf. 564–573.

14. Morgan L. The Monster in the Garden. The Grotesque and the Gigantic in renaissance Landscape design. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016. 246 p.

15. Nielsen M. Diana Efesia Multimamma: The Metamorphoses of a Pagan Goddess from the Renaissance to the Age of Neo-Classicism. In: Fischer-Hansen T., Poulsen B. (eds.). *From Artemis to Diana: The Goddess of Man and Beast, Danish Studies in Archaeology: Acta Hyperborea 12*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen, 2009. P. 455–496.

16. Park K. Nature in Person: Medieval and Renaissance Allegories and Emblems. In: Daston L., Vidal F. (eds.). *The moral authority of nature*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 2004. P. 50–73.

17. Seiterle G. Artemis – die Große Göttin von Ephesos. Eine neue Deutung der Vielbrüstigkeit eröffnet einen Zugang zum bisher unbekanntem Kult der Göttin. *Antike Welt*. Zürich, 1979. Bd. 10(3). S. 3–16.

18. Smithers T. The Cults of Raphael and Michelangelo Artistic Sainthood and Memorials as a Second Life. New York, London: Routledge, Taylor & Francis, 2023. 317 p.